

ФРАНЦИЯ

„REVUE D'HISTOIRE LITTÉRAIRE DE LA FRANCE“. 82-е année, No 5/6, septembre — décembre 1982, Armand Colin, éditeur, Paris

„Ревю д'истоар литерер дьо ла франс“, което със своя двоен брой 5 и 6 приключва своята 82-годишнина, едно от първите най-солоидни и авторитетни френски периодични публикации, научен орган на Дружеството за литературна история на Франция, който излиза с материалното съдействие на Националния център за научни изследвания и на Националния център за литература, е посветило своя двоен брой на крупния френски писател и Нобелов лауреат Роже Мартен дьо Гар. Богатото и разнообразно съдържание на този брой, което видният литературовед и професор по френска литература в Сорбоната Рьоне Помо представя с кратък съдържателен предговор, обхваща следните четири дяла: 1. Очерци; 2. История; 3. Прием от страна на чуждата критика; 4. Ръкописи и посмъртни публикации. „В периода между двете войни — пише в предговора си проф. Рьоне Помо — беше установен издателски подход да се публикува циклов роман, разказващ историята на отделна личност или на отделно семейство, дори на цяло едно общество, в много романи, излизащи от печат година по година. Имаше без съмнение читателска публика, способна да следи тези предълги повествования. От толкова циклови романи какво е останало днес след половин век? От многото остатъци едно произведение остава живо, чете се и се изучава: „Тибалдовци“ на Роже Мартен дьо Гар. В отрязъка от време между 1919 и 1939 г. един сюжет само от актуалността вдъхваше на френския роман голямата амбиция да създаде една „Война и мир“ на XX в. Както писа Албер Камю, не беше работа само до талант и до творческа мощ. Благоприятните условия на обществото, сред които беше живял Толстой, вече не съществуваха. Но от всички опити, които бяха извършени, романът на Роже Мартен дьо Гар беше осъществил най-добре този замисъл... „Лято 1914“, излязло в 1936 г., беше един вид за Роже Мартен дьо Гар „Троянската война няма да стане“. Писателят, ако живееше, би прехвърлил днес стотната година. Той

продължава да живее, но не единствено заради своя голям роман. Както се случва понякога, едно крупно произведение крепи по-малко значителни и по-слаби писания. Със своята остаряла форма на диалогичен роман „Жан Бароа“ (друг роман на дьо Гар — Н. Д.) остава решителен принос към тази криза на съзнанието, която е една от константите на нашата цивилизация. Театърът на Роже Мартен дьо Гар — казва проф. Помо — не може също да бъде смятан като незначителен и ние ще говорим за него на нашия симпозиум, който ще се проведе на 13 и 14 ноември 1981 г., по случай стогодишнината от рождението на Роже Мартен дьо Гар. По-нататък в осведомителната част на своя предговор проф. Помо ни съобщава, че Клод Сикар, един от организаторите на симпозиума, е посветил основен труд на литературните дебюти на Роже Мартен дьо Гар. На Клод Сикар, пише, проф. Помо дължим едно превъзходно двутомно издание на „Кореспонденцията с Жак Копо“ и той готви освен това други значителни публикации.

В първия дял от интересното съдържание на броя са включени следните очерци: „Жан Бароа“ и повествователната техника“ от Е. Сведенборг, „Роже Мартен дьо Гар и театърът“ от Кл. Боргал, „Два ваканционни дни“: литературното творчество на Роже Мартен дьо Гар“ от Б. Алюен, „Тибалдовци“ и актът да четеш“ от Ж. Е. Кайзер. Във втория дял са събрани следните три статии под общия наслов „История“: „Ролата на Жак Тибо“ от Ж. Мияли; „Роже Мартен дьо Гар и историята от Ж. Шльобах, „Роже Мартен дьо Гар и селяните“ от Р. Гаргило. Очерците в тези два дяла на аналитична критика ни въвеждат в богатата проблематика на творчеството, която ни разкрива както идеологичните теми, така и вътрешната природа на Тибалдовци. „Прочитът на подготвителното досие на „Два ваканционни дни“ — пише Бернар Алюен — показва ясно, че в момента, в който Роже Мартен дьо Гар готви своята пиеса, той пише като романист, а не като драматург. За това свидетелства може би фактът, че той започва да пише подробен разказ за готвените сцени и при него изработването на диалозите идва най-често на последно място... Подготвителното досие на „Два ваканционни дни“ съдържа известен

брой скици, мотиви, бележки, които романистът събира и ще използва, когато почне да пише „Тибалдовци“. Изработването на тази пиеса съставлява впрочем по един твърде събителен начин част от генезиса на „Тибалдовци“. Дори ако Роже Мартен дю Гар не познава още сюжета на своя голям роман, той има съзнанието обаче, че работата, която извършва за пиесата си, подпомага съзряването на дългия му роман. Защото и двата проекта едновременно обладалат неговата мисъл. Той дори уточнява, заявявайки на Жак Копо: „Мисля последователно за пиесата си и за моята книга, едната почти е част от другата.“

До отличаването му през 1937 г. с Нобеловата награда Роже Мартен дю Гар е познат на сравнително ограничена публика дори в собствената му родина, макар да е един от най-изтъкнатите писатели в групата около Андре Жид и „Нувел Рею Франсез“. Нобеловата награда открива автора на „Тибалдовци“ за една космополитна публика. У нас също излиза в превод частта „Лято 1914“, свързана с най-драматичните събития на европейския континент и в света. В третия дял от съдържанието е показан поглед от чужбина към творчеството на големия френски романист. Дялът обхваща два сравнително средни по големина критически очерка: „Роже Мартен дю Гар в Съединените щати“ и „Роже Мартен дю Гар в Япония“. Тук естествено биха могли да намерят място множество още очерци, представящи автора на „Тибалдовци“ и „Жан Бароз“ в редица европейски страни: от скандинавските страни до страните на Балканския полуостров и на Централна Европа. „Присъждането на Нобеловата награда за литература на Роже Мартен дю Гар — пише Марта Онан, — като прибавя към очерка си доста подробна хронологична библиография, показваща присъствието на големия френски писател в Съединените щати, ражда първата американска генерация, която проявява интерес към неговото творчество.“ Марта Онан ни осведомява за отзивите, които Нобеловият лауреат получава в САЩ и между другото върху докторската дисертация на Хари Осбърн, озаглавена „Критически анализ на „Тибалдовци“, представена пред университета в Уисконсин. Университетският труд на Хари Осбърн, преизпълен с оценки от френски и американски критици — пише Марта Онан, — представлява вътрешна критика (critique interne) на романа „Тибалдовци“. Този метод включва романа и героите (personnages) в потока на френските идеи и разграничава това, което Мартен дю Гар дължи на натурализма, на Жид и особено на войната от 1914 г. и на разпадането на френското семейство.

Роже Мартен дю Гар намира добър прием и в Страната на изгряващото слънце, където покойният професор Ямануши, японски преводач на „Тибалдовци“ и на „Жан Бароз“,

знае името на техния автор още в 1922-годишната, в която биват публикувани във Франция първите книги от „Тибалдовци“. През 1922 г. — пише Шини Танамура, автор на очерка „Роже Мартен дю Гар в Япония“, — проф. Ямануши си доставя екземпляри от „Сивата тетрадка“ и „Изправителен дом“ и възхитен от прочита им, се залавя веднага да ги превежда, без да има намерението обаче да ги публикува. Трудно беше тогава да се намери издател, който да поеме риска да публикува превод на произведение от автор, непознат на читателя. Трябваше да се изчака присъждането на Нобеловата награда на Роже Мартен дю Гар, та през 1938 г. изд. „Хакузуиша“ да издаде превода на първия том „Сивата тетрадка“. Впоследствие започна преводът на шестте тома от „Тибалдовци“, които излязоха последователно: „Изправителен дом“, „Хубавият сезон“ и „Консултация“ (1939), сетне „Сорелина“ и „Смъртта на бащата“ (1940). Но в 1938 г. Япония се намирал вече — казва Шини Танамура — в едно критическо положение. Дотогава вследствие на сериозни икономически затруднения, предизвикани от американската криза, една остра социална криза беше обхванала страната. Оставка на министри, опити за държавен преврат, убийства на министри. Занапред единствени военните управляваха страната; Япония беше излязла от Обществото на народите в 1934 г. Известен брой комунисти и анархисти бяха арестувани по това време в името на ултранационализма, който установяваше все по-здрав режим на си. Мнозинството от японския народ в своята инертност се радваше на остатъците на хубавата эпоха, наречена „Демокрацията на Таишо“... За разлика от настоящите младите хора — казва Шини Танамура — четяха много, учещите поглъщаха преведените европейски романи от серията японски джобни издания. Любими от френските писатели бяха Ромен Ролан и Андре Жид. Романът „Тясната врата“ беше за тях като най-значителна творба на френската литература.

Първите токове на „Тибалдовци“, — казва японският автор — бяха посрещати в такава една атмосфера с голям ентузиазъм. Тия първи книги, които отразяваха литературните идеи, изложени от Мартен дю Гар в прочутата „литературна консултация“ с Пьер Маргаритис съзнаваха у нас преди всичко впечатлението, че съставляват психологически етнод върху едно семейство. Прочее понятието за семейство е основен елемент в структурата на японското общество. То е преди всичко основна единица на нацията. Преди войната именно върху тази единица, каквато е семейството, царуваше авторитетът на неговия глава, бащата. В Япония преди войната бащата биваше повече или по-малко деспотичен, докато майката, кротка и крайно снисходителна, разглеждаше децата си. „Лесно могат да се намерят според японския автор аналогии

между патриархалните нюанси на японското семейство и сцените, разказвани в „Сивата тетрадка“, където Оскар Тибо и Мадам дю Фонтанел показват към децата си Жак и Даниел, доведени след бягството им в Марсилия, поведение, подобно на това на японските родители.

Като спира вниманието ни върху другия крупен роман на Мартен дю Гар — „Жан Бароа“ — Шини Танакура казва: „Не смятаме, че „Жан Бароа“ е имал успех в Япония. Без да говорим за диалогичната му форма, сюжетът на романа „Религията или науката?“ изглеждаше вече малко остарял. При това неговият наслов, оставяйки същият на японски, не събуждаше интерес у публиката. Не познавах т. нар. „Жан Бароа“, докато заглавието „Тибалдовци“, преведено на японски, звучеше много приятно: „Тибо ке но хито бито“ („Хората на семейството на Тибалдовци“). Това необичайно и оригинално заглавие доби голямо разпространение сред японските писатели, така че не една книга се появи с подобен наслов. „Жан Бароа“ би бил по-добре посрещнат у нас, добавя Танакура, под своето оригинално заглавие „Да се освободим“ („S' Affranchir“), което изглежда по-привличащо, отколкото едно обикновено собствено име. . . След „Тибалдовци“ най-обичано от японците е „Завещанието на дяло Лельо“. Тази пиеса е била играна много пъти както от професионални групи, така и от любители. Този прекрасно изграден фарс остава един успех въпреки провинциалния говор на персонажа, съставляващ една пречка. . . Днес казва в заключителните си слова японският литературен критик Шини Танакура — творчеството на Мартен дю Гар съхранява своята популярност по-скоро след широката публика, отколкото при научния труженник.“

Две от главите в третия дял, озаглавени „История“, а именно „Роже Мартен дю Гар и историята“ и „Роже Мартен дю Гар и селаните“, допълват фактологическото съдържание на богатото литературно имущество на Роже Мартен дю Гар, включващо според проф. Рьоне Помб „Полковник дьо Момор“, познат от дълго време като незавършен роман, над който Роже Мартен дю Гар е работил до последните дни на живота си.

В предговора на проф. Помб, който резюмира с избрани и евокативни думи представянето на Роже Мартен дю Гар като творческа личност от високо духовно измерение, читателят намира хубави указания за делото на Роже Мартен дю Гар като романист и драматург. „Твърде възкастен — пише проф. Помб, — писателят е публикувал само малка част от написаното. Чрез оставено завещание той предоставя книгата си на Националната библиотека. Само част от тях е била достъпна след 1963 г. Колкото до неговия *Дневник* и до *Кореспонденцията* му, съгласно волята на завещателя, ковчегът,

съдържащ цялата документация, е бил отворен през август 1978 г. С оглед на това обстоятелство *Дневникът*, вече готов при издателя, не ще закъснее много с издаването му. Що се отнася до студите върху Роже Мартен дю Гар, съобщава проф. Помб, те имат за център ръкописния отдел (département des manuscrits) при Националната библиотека.

Страниците, посветени на Роже Мартен дю Гар, които ще бъдат винаги четени и проучвани, завършват с един интересен документ, съдържащ няколко писма на писателя Роже Икор до Нобеловия лауреат и отговор на последния до неговия млад събрат по перо. Тези писма до Роже Мартен дю Гар и отговорът на последния ще влизат, както съобщава списанието, в „Общата кореспонденция“ на Роже Мартен дю Гар, подготвяна от научните работници Морис Рийоно и Жан Клод Ерал.

Н. Д

КАНАДА (КВЕБЕК)

„LIBERTE“, 144, двумесечно списание за литература, т. 24, № 6, декември 1982, Монреал

В Монреал, главен град на канадската провинция Квебек, където се говори френски език, излиза периодичното литературно списание „Либерте“, основано през 1959 г. от поета Жан-Ги Пилон в сътрудничество с група писатели и критици. Понастоящем главен редактор на списанието е писателят Франсоа Рикар, а негов секретар е Ивон Ривар. В редакцията колегия на „Либерте“ влизат като негови редовни сътрудници Андре Бело, Жак Фолк-Рибас, Жак Голбу, Рьоне Лапиер, Жан Лароз, Робер Мелансон, Фернан Уелет и споменатите вече Франсоа Рикар и Ивон Ривар.

„Либерте“ е солиден орган на регионалната канадска литература на френски език и на неговите страници се явяват от време на време творби на видни френски и други писатели от европейския континент. В бр. 144, който отбелязваме днес, списанието предлага на читателите си оригинално написания очерк на Жорж-Андре Вашон, критик и есеист, автор между другото на есето „Същинският Рабле“ и очерка „Естетика за Патриция“, критически очерк, озаглавен „Скромността на Макиавели“ от Жак Морисет, професор по философия в Лимоалу, автор на встъпителен труд върху Декартовото есе за метода, критическа статия от Андре Бертюм върху писателя „Льо Клезио днес“, стихове от Едисон Симонс, Жинет Шуинар, Стефан Мангуш, проза от Анна-Мария Ариал-Дюо и редица кратки интересни хроники. Откъсът „Скромността на Макиавели“ от Жак

Морисет, който „Либерте“ ни предлага, е заимствуван от издание върху „Князът“ от Макиавели заедно с избрани места от текстове на същия автор за поредицата „Бализи“ (морски термин, означаващ „спасителни знаци“). Според Жак Морисет няма може би в цялата западна литература от последните векове по-скромни автор от Макиавели. И това би могло да се дължи отчасти на обстоятелството (според Морисет), че по занаята си Макиавели не беше ни философ, ни писател, но функционер в една епоха, когато държавата не осигуряваше на собствените си служители нищо по-малко от службата им. След като бива уволнен от функциите си на секретар на Сеньориата (феодална власт), Макиавели се залавя да използва свободното си време за написването на трудовете си, които щяха да осигурят посмъртната му слава. На тези текстове, неумишлено скандализи, се приписваха най-различни амбиции и някои от тях съсем не отговаряха на онази радикална скромност, каквато отличаваеше този нещастен автор. Макиавели преди всичко не претендираше за оригиналност и когато му се случва при известни материали да се отклони „от пътя, следван от други“, той чувствуваше нужда да се извинява за това, като казва, че то произтича от обстоятелството да разкаже и обясни нещата таква, каквито са всъщност. В областта на политиката той не скъсва изведнъж с всичко, което са могли да върват преди него; скъсва само с обичая, който иска от политиците да действуват, но да не пишат; вдъхновени в значителна степен от образцовите хитрости на известни прословути личности от античността и от Италианското възраждане, тия сурови максими не бяха произвели впечатление, ако бяха ги чели само тия, които ги практикуваха от дълго време вече. . . Продължавайки своята аналитична мисъл в критическата оценка на морала, обобщен в определението „макиавелизъм“, проф. Жак Морисет казва: „Скромността на Макиавели не е, разбира се, една черта на личната му психология, тя е едновременно знакът и нещастното величие на времето, на което той е принадлежал телом и духом, и той, колкото и парадоксално това да изглежда, действително не е знаел какво нещо е моралността. . . Макиавели прочее не е реалист или прагматик или ловък тактик, защото е изтрил цинично илюзорния воал, с който лицемерният винаги морал е обгръщал целомъдрено позорните страни на републиката. Той не е реалист също и поради досада, не можейки да разчита на слабите сили на добродетелта в един свят, отдален на насилието на могъщите и на безсрамното хищничество на хитреците. Скромни и фатални, Макиавели не е в замаяна на това примирен, не е явнителен, не е измамен; той знае много добре, че може да направи нещо, но не чака от моралността онова, което чака едно мо-

дерно съзнание. . . С нещастната си теория за анацикличната фаталност (повторение на Полиб и всъщност на цялата гръко-римска античност) Макиавели не можеше да възлага толкова високи надежди върху изкусни пресметания на разума. . . Морален, Макиавели бе такъв по свой начин, по начина на патрициите от времето на римското величие. Неговата моралност, главно патриотична, не бе такава, възвишена и присмехулна, като тази на модерния циник, който, след като е свършил с моралната илюзия, не по-малко време прекарва да се скандализира, но бидейки много скромен и много елементарен, знае да различа честността от мерзавщината, без да се възмущава поради това, че хората са повече мерзавци, нежели честни граждани. Хората са лоши, ограничени, глупави и непризнателни: фаталност. Какво искате да сторим в случая, е извинението, което си даваше драговолено една моралност още недоволно морална — нещата са така сложени, не можем нищо в случая. Но да бъдем благодарумни. За останалото в името на какво бихме могли да изискваме от фаталността, што хората да бъдат другояче и да се възмущаваме сетне за това, че не са? Пълно присъствие у Макиавели на това морално възмущение, което ще избухне в XVIII в. под перото на Жан-Жак Русо, същия, който виждаше в автора на „Квязът“ таен агент на демокрацията във века без сърце, когато надделяваше над правото на народите дръзостта на тираниите. Прочее, ако до степенята, в която модерната демокрация е видяна в политически аспект като единствен последователен израз на модерната моралност Макиавели не можеше да бъде републиканец, той не можеше да бъде и демократ. И това поради същата причина: ако нямаше досег до свръхморалността на модерната епоха, не можеше също да има досег до една ясна концепция за демокрацията“.

Хулителите на Макиавели — казва проф. Морисет, в опита си да озари критически ярко историческата фигура на писателя, както пише в заключителните страници на своето есе — те често подчертават непристойността на факта, заедно един републиканец като автора на „Князът“ се опитва да се продаде на двора на един посредствен тиранин. Като посвещава малкия си трактат на Лоренцо Великолепни — прибавя проф. Морисет — Макиавели не го прави даром, положително; всичко се заплаща и той разчита, че ще го възнаградят с едно назначение, отговарящо на таланта му, заедно в една толкова трудна материя е изразил таква мъдри съвети и мисли. . . Ала докато други политически автори на своето време са станали утописти и вече не ги четат — пише проф. Морисет, — скромният Макиавели продължава да увлича и слива с дръзновената си мисъл.

В хрониките, макар и кратки, които спомогат да поднася на читателите си, са посочени две забележителни монографии: „Джеймс Джойс“, 810 с., издание на „Галимар“, 1982 г. и „Самуел Бекет“, 622 с., издание „Артем Фелар“, 1979 г. Автор на първата монография е английският критик Ричард Елман, а на втората — Деирдър Бейр. В двете монументални съчинения съвсем подробно е изчерпана цялата хронология на живота и творчеството на двамата именити писатели. „Ние не сме престанали да изучаваме да бъдем съвременници на Джеймс Джойс, да разбираме нашия тълкувател“ — писа Ричард Елман в 1959 г. Съчинението на Ричард Елман въпреки изминалите години не е остаряло, нито е загубило от стойността си. То е оживено от множество анекдоти и приумици. Критикът Елман е видял произведението в цялото му протежение, във всичките му детайли и фрагменти, с ординерното, тривиалното, баналното, разбира се, но и с блестящата субстанциалност на желанието на Моли, на Блум, на всекиго от нас. . . „Не мога да пиша, без да наранявам хората“, беше казал Джойс по повод на „Дъблинчани“. По-късно във връзка с „Финнеганс Уейк“ той ще пише на Август Сутер: „Изчерпах целия английски“. . . Джойс — трагичен, злокобен и, наопаки, едновременно весел, ироничен, рязък, тържествен („Кои английски писатели смятате като най-добри? — „О, откровено казано, освен мене не виждам никого“).

От Джойс до Бекет преходът е сложен — казва френският критик Рьоне Лапиер. — Джойс и Бекет си противоречат формално, но утвърждават *еднако* обаче един и същи свят. Великолепната биография, която Деирдър Бейр е посветила на Самуел Бекет, има между другите неща и заслугата, че осветлява тази родственоост. Особено интересно е да прочетем в съответните им биографии епизода за срещата на Бекет и Джойс в Париж. Бекет, току-що пристигнал от Дъблин във френската столица, беше 22-годишен, а Джойс, който по това време работел над „Финнеганс Уейк“, беше 46-годишен. Деирдър Бейр казва, че тази среща ентусиазираща силно Бекет, който търсел контакти в Париж, главно на писателските среди. Първата публикация на Самуел Бекет във Франция била посветена на Джойс, чието влияние според Деирдър Бейр било непосредствено и дълбоко.

Андре Бertiом е посветил кратка хроника от пет съгестени страници на френския писател Лео Клезио, автор, както съобщава

Андре Бertiом, на сборник новели под наслов „Хоро и други произшествия“ от 247 с. (издание на „Галимар“ — 1982 г.) и на един крупен роман от 411 с., озаглавен „Пустиня“, излязъл при същия издател. „Хоро“ сочи най-напред привързаността на Лео Клезио към Средиземноморието. Сред този декор, едновременно блестящ и жесток, във враждебния град, представяван често от полици, се движат самотни, неспокойни хора: деца, юноши, парии. В осем произшествия, съставляващи една вълнуваща картина под различни форми на инадаптация и експлоатация, Лео Клезио обрисова последователно една юношка на мотопед, която открадва ръчна чанта, една жена, която се освобождава сама от бременност в една транспортна кола, един беглец от затвор, преследван в планината, едно младо момиче, изнасилено от мотоциклетисти, друго без подслон, от един театър, изоставен от рушителите, един криещ се емигрант-пленик от една кариера за варовик. . . Лео Клезио описва със състрадание надеждите, страховете, омразите на тези човешки същества, смазани или отхвърлени от обществото, които пътуват, скитат, плячкосват, прекосяват граници, планини. . . Всички тия хора имат общото чувство, че обичат слънцето, небето, морето. . . Фактурата на тези осем новели е напълно класическа, почеркът е естествен, точен, светъл, без украса.

„Пустиня“, последният роман на Лео Клезио — пише неговият критик Андре Бertiом, — разказва историята на Лала, наследница на войничите-републиканци, избити заедно с други в Агадир през 1912 г. Младото момиче обитавала една мароканска барака заедно с леля си Аама и братовчедите си. Тя е обаяна от пустинята и нейните легенди, които разказва един стар рибар. . . Във втората част на романа Лео Клезио описва всекидневния живот на Лала в бедняшкия квартал на Марселия, където намира своята леля и споделя тъжната съдба на емигрантите. . . Читателят среща в „Пустиня“ и „Хоро“ любимите на писателя сюжети — самота, скиталчество: тематика, която идва по права линия според критика от „Женитба“, „Чужденецът“ на Албер Камю; виждаме същата конкретна, слънчева, средиземноморска природа, природата на един Ван Гог. Чрез нея дивата и неграмотна Лала се просвещава. . .

Н. Д.